

ГРАМАТИКА

УДК 811.161.2–2'367

М. О. Вінтонів

ФУНКЦІЙНІ ВИЯВИ РЕМИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті встановлено максимально повну парадигму засобів вираження реми в структурі висловлення, схарактеризовано особливості еволюції поглядів на актуальне членування речення, проаналізовано формування його теоретичних і концептуально-засадничих принципів та простежено співвідношення актуального членування і формально-граматичного вираження речення, визначено синтаксичні прийоми перерозподілу прагматичної інформації у висловленні. Сформовано максимально повну парадигму засобів вираження комунікативної мети висловлення.

Запропоновано типологію реми в сучасній українській мові, з'ясовано ремоідентифікатори в структурному і функційному аспектах, закономірності реалізації тема-рема-тичних відношень у структурі речення. Виведено закономірності реалізації тема-рема-тичних відношень у структурі висловлення. Установлено закономірності змін тема-рема-тичного складу залежно від комунікативного навантаження члена висловлення.

Ключові слова: актуальне членування, тема, рема, речення, висловлення, тема-рема-тичні відношення, функційний аспект.

Постановка проблеми. Аналізуючи основні підходи до явища актуального членування речення (АЧР), необхідним постає і питання взаємовідношень пропозиційної (семантичної) (В. В. Богданов), реляційної (І. П. Сусов) і комунікативної структур речення. Ці відношення складні й неоднозначні, тому що пов'язані з процесом предикації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема-рема-тичну структуру як основу предикації аналізують В. М. Абашина, А. П. Загнітко, В. І. Іванова, В. А. Курдюмов, О. В. Новик та ін. Проте бінарна репрезентація – не єдиний спосіб моделювання предикативної семантики. Існують й інші варіанти, що конкурують із бінарним за ступенем «наближення до психологічної реальності». Так, у лінгвістиці тривалий час протиставляли один одному предикатоцентричні концепції побудови речення Л. Теньєра [17] і суб'єктоцентричну концепцію В. Матезіуса [13]. В. П. Даниленко вважає, що ці концепції (моделі) не суперечать одна одній, а взаємодіють у процесі предикації [3].

Перша концепція релевантна для вивчення структурно-семантичного аспекту, друга – для вивчення функційно-комунікативного аспекту речення.

Г. О. Золотова наголошує, що АЧ «проектується» на семантико-синтаксичний рівень речення, співвідносячи свої компоненти зі складниками речення, узятими як члени речення, оскільки саме реляційні значення беруть участь у породженні семантики речення [7].

Мета роботи – комплексно проаналізувати функційні вияви реми в сучасній українській мові.

Досягнення мети передбачає необхідність розв'язання таких завдань:

- 1) описати наявні формальні теорії актуального членування речення;
- 2) виявити критерії розмежування теми і реми в сучасній українській літературній мові;
- 3) визначити тема-рема-тичну структуру речення;
- 4) обґрунтувати закономірності рема-тизації висловлення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У лінгвістичній літературі немає загально визнаної класифікації рем або усталеної класифікації комунікативно-синтаксичних типів речень. В. В. Богданов, І. П. Сусов, Л. Теньєр, Ч. Філлмор наводять класифікацію семантичних ролей (або функцій), приписуваних синтаксичним актантам як їхньої найважливішої змістової характеристики.

Г. О. Золотова поділяє всі речення за «типовим значенням». В основі запропонованої класифікації речення перебуває поняття комунікативного завдання, яке автор називає «семантичним призначенням речення» [6, с. 92]. Але на практиці все набагато складніше, адже зазвичай маємо справу зі складними ремами, у яких можна виокремити комунікативне ядро. Крім того, багатокомпонентне актуальне членування (див. праці: [4; 8 та ін.]) часто надлишкове, наприклад, для досягнення адекватного перекладу речення (тексту) достатньо визначити рему у вихідному реченні (тексті) для перекладу його іншою мовою. Проте в актуальному членуванні вторинно-предикативних структур ступінь комунікативного динамізму кожного з компонентів має важливе значення, що дає змогу зіставити комунікативну роль основної та вторинної предикативних структур. Щоб уникнути протиріч в аналізі АЧР, потрібно чітко розмежовувати чинники комунікативної перспективи речення, що створюють середовище для вираження певного комунікативного наміру (дане – нове, відоме – невідоме тощо), і зовнішні засоби вираження АЧР. Порядок слів, інтонація, семантика речення та його компонентів, що визначають КД складника, можуть слугувати тільки зовнішніми маркерами КД висловлення, які спеціально відбирає мовець зі всіх можливих мовних засобів.

В. Б. Касевич акцентує на семантичному характері категорій АЧ, оскільки «членуванню піддається не речення як таке, а його семантичне уявлення» [9, с. 87]. Тому ця класифікація відображає взаємозв'язок комунікативної та семантичної структур речення (із виходом на формально-синтаксичний рівень). Загалом моделювання передбачає нерозривний зв'язок структури і значення (плану вираження та плану змісту). Принцип уключення предиката в рему для створення класифікації є вирішальним, проте необхідно зауважити, що з погляду розподілу комунікативного навантаження за членами речення сам предикат не завжди буде ядром реми. Він позначає лише те, що має місце, тип ситуації та її учасників, але не те, які вони реально. З огляду на це, основне комунікативне навантаження може припадати на актанти, що й будуть утворювати ядро складної реми, хоч предикат і входить до складної реми як першочерговий ремотвірний елемент.

Закріпленість реми за присудком підтверджує більшість лінгвістів (І. Р. Вихованець, О. О. Крилова та ін.). Оскільки тема зазвичай репрезентує предмет, то є всі підстави вважати, що рема переважно виражає дію (стан), якщо використовувати традиційну термінологію, у широкому значенні цього слова. Попри те, що переважно в рематичній частині, крім дієслова, наявні його поширювачі, роль самого дієслова настільки велика, що воно формує всю рему [15, с. 127]. Логічне розуміння семантики висловлення також засвідчує важливість уключення присудка в рему (логічний предикат).

В одному реченні, навіть якщо воно просте, може поєднуватися кілька різновидів рем. У таких випадках маємо справу з ускладненою ремою (власне-remoю та вторинною ремою).

І. П. Сусов [16] вважає, що можна відтворювати не схеми поширених і ускладнених речень, а схеми елементарних синтаксично-семантичних структур і правила їхнього розгортання й перетворення в конструюванні речення. Завдяки АЧ щоразу маємо різні висловлення. Із розгортанням тексту (дискурсу) відбувається зчеплення пропозиційних структур окремих речень у пропозиційну (топікальну) структуру тексту, де вступає в силу тема-рематизація – один із базових процесів текстотворення [12].

У сучасній українській мові рему логічно характеризувати за морфологічним вираженням, за позиційним розташуванням у реченні, за структурою, за кількістю членів речення, що є складниками реми, за способом вираження тощо.

Отже, пропозиційна структура, являючи собою семантичні уявлення висловлення, має актуальну предикативність через установлення тема-рематичного відношення. Як тільки вона втрачає цю предикативність, відразу ж перестає бути основою висловлення, а стає непредикативним відображенням ситуації.

В аналізі структурно-семантичної класифікації реми спробуємо відобразити взаємодію комунікативної, семантичної і формально-синтаксичної структур речення.

У структурі простого розповідного речення сучасної української мови тема висловлення найчастіше виражена підметом (або його групою), а рема – присудком (або його

групою), напр.: *Але Підпара* (Т) // – *мовчав* (Р) (М. Коцюбинський); *Він* (Т) // – *хвилювався* (Р) (М. Коцюбинський); *Вони* (Т) // – *лежали* (Р₁) // і – *слухали* (Р₂) (М. Коцюбинський).

Нова інформація зосереджена в присудках *мовчав*, *хвилювався*, *лежали* і *слухали*. Таких прикладів у вибірках простих речень для аналізу – більшість. Тут спостерігаємо відповідність між комунікативними (тема і рема) та формально-граматичними (підмет і присудок) категоріями.

У випадках, коли тема предикативно не виокремлена й збігається з підметом, зазвичай вона стоїть у препозиції до реми-присудка. До того ж єдиним способом вираження реми є сама дієслівність та інтонація (предикативний наголос). Наприклад, пор.: *Яким* (Т) // *помовчав* (Р) (М. Коцюбинський); *Микула* (Т) // *не помилявся* (Р) (С. Скляренко); *Василько* (Т) // *заблудивсь* (Р) (М. Коцюбинський).

Такі речення С. В. Кодзасов [10] називає «розповідями за картиною», вони передбачають абсолютну констатацію й позбавлені семантичних акцентів, напр.: *Перед нами картина села. Справа видніється ліс. Зліва протікає ріка. На ній рибалки ловлять рибу.*

У сучасній українській мові функцію реми можуть виконувати постпозитивні присудки усіх різновидів.

1. П р о с т и й д і є с л і в н и й присудок являє собою найтиповішу форму вираження реми. Щодо морфологічного вияву, то одночленна рема може бути репрезентована всіма різновидами простого дієслівного присудка, крім нульового, напр.: *Батько* (Т) // *прийшов* (Р) (М. Стельмах); *Сінешні двері* (Т) // *рип* (Р) (М. Стельмах); *А ти* (Т) // *мені ша...* (Р) (М. Коцюбинський); *Я* (Т) // *їй розказувати* (Р), *а вона* (Т) // *сміялись* (Р₁) // *та радіти* (Р₂) (Марко Вовчок); *Депутат* (Т) // *вніс важливу пропозицію* (Р) (Голос України. – 22. 03. 2006); *А ти* (Т) // *таки пристала та й пристала* (Р) (М. Старицький).

2. С к л а д е н и й п р и с у д о к – дієслівний та іменний, напр.: *Мій батько* (Т) // *надумав садити сади* (Р) (В. Шевчук); *Я* (Т) // *з долею лукавити не можу* (Р) (Д. Шупта); *Повітря* (Т) // *зробилося прозорим* (Р) (М. Коцюбинський); *Хутір* (Т) // *виявився досить великим* (Р) (О. Гончар); *Він* (Т) // *здавався їм невтомним* (Р), *бо ніхто з них не знав, що коли майор сяде, то йому буде дуже трудно знов устати на свої побиті ноги, подроблені осколками ще в сорок першому* (О. Гончар).

2. П о д в і й н и й п р и с у д о к, напр.: *Він* (Орлюк) (Т) // *стояв закривавлений* (Р) (О. Довженко); *Олекса* (Т) // *повернувся задуманий* (Р) (О. Гончар); *Ясногорська* (Т) // *справді стояла бліда...* (Р) (О. Гончар); *Вона* (Гафійка) (Т) // *стояла зігнута...* (Р) (М. Коцюбинський).

Типовою є постпозиція присудка-реми, проте рематичний присудок може стояти і в препозиції щодо підмета-теми, напр.: *Це знали* (Р) // *всі Розтоки* (Т), *що Гафтинякові ліси належатимуть Анні після її заміжжя* (М. Матіос); *Яке це щастя* (Р) // – *йти полями* (Т₁), *такими рідними стежками* (Т₂) (Т. Міклашевський).

У сучасній українській мові, як і в інших слов'янських, рема може розриватися, оточуючи тему висловлення, напр.: *Такою* (Р) // *вона* (Т) // *стала* (Р) (О. Гончар); *Стояла* (Р) // *вона якась* (Т) // *особливо самотня* (Р) (О. Гончар); *П'яницею* (Р) // *він* (Т) // *виявився* (Р) (О. Гончар); *[Ну а вмів же бути і суворим] І безжальним бути* (Р) // *Вишня* (Т) // *міг* (Р) (М. Рильський).

Безперечно, явище дислокації домінує на рівні складної реми, функцію якої виконує присудок із залежними словами, напр.: *Однак не дав їм* (Р) *Олекса* (Т) *такої потіхи ...* (Р) (О. Гончар); <...> *знов приніс* (Р) *гонець* (Т) *листа з Стамбула* (Р) <...> (П. Загребельний); *Так от чому покохав* (Р) *він* (Т) *мене* (Р)! (М. Хвильовий); *На те й привіз* (Р) *я* (Т) *тебе сюди* (Р) (П. Загребельний).

Зазвичай у реченні тема пов'язана з препозитивним підметом, а рема – із присудком або його поширювачами, що стоять після підмета, напр.: *Хтось* (Т) // *метнув неминучу стрілу* (Р) (Олег Ольжич); *Марія* (Т) // *пару разів зазірала до Дарусі* (Р) (М. Матіос). У відповіді на запитання 'Що зробив хтось?'; 'Що робила Марія?' (*Хтось* (Т) // *метнув неминучу стрілу* (Р) (Олег Ольжич); *Марія* (Т) // *пару разів зазірала до Дарусі* (Р) (М. Матіос)) тема відома із

запитання й виражена підметом *хтось*; *Марія*. Такі речення, у яких підмет збігається з темою, а присудок – з ремою, О. О. Крилова називає ізосемічними [11, с. 94].

Проте підмет не завжди тематичний, а присудок рематичний. У відповіді на запитання ‘*Хто пару разів зазирає до Дарусі ?*’ – *М а р і я* (Р) // *пару разів зазирала до Дарусі* (Т) підмет виконує функцію реми, а група присудка – теми, тому що невідомим для того, хто запитував, була особа – витворювач дії. Структури, у яких присудок – тема, а інший чи інші члени речення – рема, називають неізосемічними реченнями, і за семантикою вони є ідентифікаційні [11, с. 94]. Напр.: [*Панське подвір'я дрімало, сонне й порожнє. Там наче нікого не було. Тільки пси погарчали і поховались. Народ ввіллявся через ворота у двір, наче вода крізь шийку пляшки. На стаснім порозі з'явився хурман. Гуца звелів покликати пана. – Пана нема. – А де ж він? – Втік уночі. Хвиля пройшла в народі. – Утік? Ну, добре.*] *Нехай вийде* (Т) // *прикажчик* (Р) (М. Коцюбинський). Це речення є ланкою в ланцюзі поступового розгортання оповіді, що й зумовлює його рематизацію.

Підмет може виражати рему й без участі контексту, напр.:

1. <...> *на дверях заявляється* (Т) // *і сам Якуба* (Р), *вдивляється в стел, вистежує, мабуть, чи не помітно де-небудь димка підозрілого...* (О. Гончар).

2. *А десь на півдорозі між далекими Кишківськими хуторами, між Вигурівщиною і нашою слободою маленьким острівцем серед хлібів видніється* (Т) // *це один хутірець* (Р), *вранішнє сонце вже лягло на його три тополі* (О. Гончар).

У наведених прикладах допомагає встановити рему семантика дієслів *з'являється, видніється*, тому що вони входять до складу теми. За допомогою критерію латентних запитань можна визначити рему речення (приклад 2): *Що видніється маленьким острівцем десь на півдорозі між далекими Кишківськими хуторами, між Вигурівщиною і нашою слободою серед хлібів? – А десь на півдорозі між далекими Кишківськими хуторами, між Вигурівщиною і нашою слободою маленьким острівцем серед хлібів видніється* (Т) // *це один хутірець* (Р). Новою інформацією, що слугує відповіддю на запитання, і буде рема-підмет *це один хутірець*. Так само виявляємо рему першого речення. Незважаючи на те, що власна назва-підмет зазвичай виконує функцію теми, у цьому випадку (приклад 1), крім латентних запитань, показниками реми є рематизатори *і сам*.

У сучасній українській мові, як і в інших слов'янських, особові займенники, зокрема 1 і 2 особи, що виконують функцію підмета чи додатка і стоять у кінці речення, зазвичай виконують функцію реми, напр.: *Фактично, святим був на всю хату* (Т) // *один я* (Р) (О. Довженко); *Будеш мером* (Т) // *ти* (Р) (Високий замок. – 02. 07. 2007); *Співайте* (Т) // *й ви* (Р) (О. Гончар). В інших випадках вони нормативно опускаються, оскільки для однозначного передавання змісту достатньо дієслівної флексії [13, с. 241], напр.: *Когось все ждуть – співаючи* (П. Тичина); *Слухаю мелодій Хмар, озер та вітру* (П. Тичина); *Поцілуєш, різко і суворо, А в очах – морозяна блакить, А в очах – розриви і простори...* (Олександр Олесь).

Особовий займенник у функції підмета-реми, крім порядку слів, часто підсилений й іншими засобами, що вказують на його логічну виокремленість, зокрема маркерами *і, тільки, один* тощо, напр.: *Щоб про це знали* (Т) // *тільки ми* (Р) (П. Загребельний); *Всі* (Т) // *брали* (Р), *взяла* (Т) // *і я* (Р) (М. Коцюбинський); *Поверніться* (Т) // *й ви* (Р) (В. Винниченко).

У випадках, коли особовий займенник не несе експресивно-видільної функції, немає потреби його логічно виокремлювати, а тому його зазвичай опускають, напр.: *Коли даю слово, то дотримуюся* (П. Загребельний).

Якщо ж особовий займенник відсутній, рема може бути виражена означальним займенником *сам* (*сама, саме, самі*), до якого зазвичай додано підсилювальні частки *теж, і, навіть, же* (*ж*) тощо, напр.: *І сам* (Р) // *гаразд не знаю* (Т) (О. Довженко); *Сам же* (Р) // *чи й зронив бодай сльозину* (Т) *і на небіжчицю навіть не пішов глянути* (П. Загребельний); *Сам же* (Р) // *скільки років одмовляв Сивоока від Ісси* (Т), *приводив приклад святих Аммона, Авраама і Алексія...* (П. Загребельний).

Займенник *сам* (*сама, саме, самі*), уживаючись при підметі, може виконувати функцію лематизатора, напр.: *Сам же батько* (Р), *хоч і мав вигляд переодягненого у поганючу одягу*

артиста імператорських театрів, співати не вмів (Т) (О. Довженко); *Сам же капітан* (Р) // у минулому працював інженером-електриком на високовольтній мережі (Т), яка жила з Дніпрогесу (О. Гончар); *Сам Гамалій* (Р) // навідається до них через кілька днів (Т), бо тепер має тильну справу (В. Шкляр).

Функцію реми можуть виконувати всі структурні різновиди як препозитивного, так і постпозитивного підмета, напр.: *[Ти ж тільки досвіду боржник], лиш він* (Р) // – вагоме набуття (Т) (А. Онишко); *Тільки Рустем-паша* (Р) // знав (Т), чому Сулейман так розм'як душою (П. Загребельний); *Тільки два чоловіки* (Р) // знали про те посольство (Т): колишній візир Пірі Мехмод-паша і султанський улюбленець Ібрагім (П. Загребельний); *Срібних зір не ліч; мерехтять* (Т) // *лиш три* (Р) (Б.-І. Антонич); *[І вони сідають на лавці під розімлілими акаціями, якраз навпроти будинку правосуддя, з вікна якого подеколи вигляне то кашкет міліціонера, то промайне обличчя знайомого Лободі прокурора,] то прозирне* (Т) // *це хтось стривожений...* (Р) (О. Гончар).

Функцію реми може виконувати головний член односкладного речення, напр.: *Лечу* (Р) (Ю. Андрухович); *Сьогодні* (Т) // *й вивезуть* (Р₁) і разом з мішками *попалять* (Р₂) (О. Довженко); *Удосвіта* (Т) // *встанеш* (Р) – більше діла зробиш (Нар. тв.); *Скрізь* (Т) // *було однаково* (Р) (О. Гончар); *Неділя* (Р).

У ролі реми функціують і прямі та непрямі додатки разом із присудком чи без нього, напр.: *Це ми говоримо* (Т) // *про депутатів-мажоритарників* (Р) (Українська правда. – 03. 04. 2009); *Снав мертвим сном на двадцятиградусному морозі в снігу, коли санітари, поклавши пораних на носі, почали брати* (Т) // *і його* (Р) (О. Довженко); *Ми вже так знали одне одного, що навіть думки* (Р) // *одне одного вгадували безпомилково* (Т) (О. Гончар).

Для того, щоб «переважити» присудок і бути виразником реми самостійно, додаткові зазвичай необхідні маркери, тобто додаткові засоби рематичного виокремлення, напр.: *[Спускаючись, Черниш дивився під ноги], а проте, здається, бачив* (Т) // *тільки її* (Р), *довгождану, небезпечну і ваблячу* (Р) (О. Гончар); *На флангах не було* (Т) // *не лише доріг, а навіть стежок* (Р) (О. Гончар); *Цей лист я написала* (Т) // *не про себе* (Р) – я не варта того (П. Загребельний).

У наведених прикладах додатки *її, доріг, про себе* рематизуються за допомогою часток *тільки, не лише, а навіть, не*, які приєднуються до додатків.

Ще чіткіше відчуваємо інтонаційне відмежування від присудка безприменникового чи применниково-відмінкового додатка в неповних реченнях. Напр.: *Пашу* (Т) // – *для яничарів* (Р) (П. Загребельний); *[Але польський князь добре відав, що розділив своїх дочок саме так, як треба:] гіршу* (Т) // – *для графа* (Р), *бо що й таке маленький граф поміж двома землями?* (П. Загребельний).

Щодо означення (препозитивного й постпозитивного), то воно зазвичай не постає самостійним комунікативним компонентом, а з означуваним словом утворює одну синтагму, напр.: *Холодні хмари* (Т) // *залягли блакить* (Р), *Холодний вітер* (Т) // *дме в степу потужно* (Р) (М. Вороний); *Пруг оранжевого світла* (Т) // *На каміння ліг* (Р₁) // *і щез* (Р₂) (Олег Ольжич).

У синтаксично незалежних висловленнях обставина разом із присудком утворює рему, напр.: *Він* [Климко] (Т) // *уствав разом із сонцем* (Р) (Гр. Тютюнник); *Вони* [люди] (Т) // *йшли непоспіхом...* (Р) (Гр. Тютюнник). Самостійно у функції реми обставина може вживатися тільки в супроводі спеціальних маркерів, зокрема графічних, напр.: *Татарин продавав килими, що їх наткала Марія, і годував за них хвору дружину, не зобиджаючи й рабинь* (Р. Іванчук). Таку актуалізацію спостерігаємо на рівні речень, де обставина-рема, виражена дієприслівником чи дієприслівниковим зворотом, стоїть у кінці речення, напр.: *Ми вже з хлостями бували* (Т) // *й там...* (Р) (О. Гончар); *Відомості прийшли* (Т) // *тільки сьогодні* (Р) (В. Винниченко); *... він справді божеволів* (Т) // – тільки з радощів (Р) (В. Підмогильний); *[Майже в кожній сім'ї від голоду помирали по 3-4 чоловік]. Та помирали* (Т) // *не тільки з голоду* (Р) (Л. Ісаїва). Типовою є кінцева позиція таких обставин, напр.: *Ненавість давить йому груди* (Т) // *до болю* (Р) (В. Винниченко); *Міріади дрібних крапель, мов вмерлі надії, що*

знялись (Т) // *занадто високо* (Р), *спадують додолу і пливають, змішані з землею, брудними потоками* (М. Коцюбинський); *Навіть наперекір меру Бібісу Анушкевичусу* (Р) // *Франківськ має третє місце в рейтингу* (Т) (24 канал. – 14. 07. 2010, 7:59); [*Він таки переламав доньчину впертість, хоча зробити було це й нелегко*], *вона тут пробувала йти стрімко* (Т) // *наперекір всьому* (Р) (Є. Гуцало); *Стрічка події розгортатиметься все-таки* (Т) // *всупереч моїм прогнозам* (Р) (Дзеркало тижня. – 04. 08. 2009); *І тут вони пробували йти* (Т) // *тільки наперекір йому* (Р) (Українська правда. – 22. 03. 2009).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, виразником простої реми найчастіше є присудок, рідше – підмет, додаток, обставина. Якщо єдиним компонентом ядра реми є дієслово, то в комунікативному аспекті важливою може бути: а) сама констатація дії: *Ібрагім* (Т) // *вправляється* (Р) (П. Загребельний), б) позитивна чи негативна модальність дії: *Брешиш* (Р)! – *Не брешу* (Р), *клянуся* (Р)! (О. Довженко); в) якість дії: *А вона* (Т) // *поїхала...* (Р) (Р. Іванчук), тобто саме *поїхала*, а не *пішла*.

Якщо в умовах усно-розмовного мовлення рематична сегментація мимовільна, то автори літературно-художніх і публіцистичних текстів ефект рематичної сегментації використовують цілком свідомо – для створення ілюзії розмовності, спонтанності. У писемному мовленні тема-рематична організація висловлення маркована пунктуацією. Комунікативна функція є найважливішою функцією пунктуаційних знаків, що пов'язано з їхньою інтонаційною природою. Розділові знаки являють собою в більшості випадків вторинні експоненти інтонаційних засобів мови, що обслуговують, як відомо, комунікативно-синтаксичну будову речення, і як одиниці плану вираження репрезентують актуальне членування речення. Особливо очевидна актуалізаційна функція розділових знаків на рівні двоскладних речень. Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо в дослідженні прагматичних виявів реми в сучасній українській мові.

Список використаної літератури

1. Адамец П. Порядок слов в современном русском языке : монография / П. Адамец. – Прага : Академия, 1966. – 96 с.
2. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
3. Даниленко В. П. Ономазиологическое направление в истории грамматики / В. П. Даниленко // Вопросы языкознания. – 1988. – № 3. – С. 108–131.
4. Дацко Т. Ф. Коммуникативная структура простого предложения в английском и русском языках : дисс. ... докт. филол. наук : 10.02.19 «Теория языка» / Татьяна Федоровна Дацко. – Краснодар, 2006. – 337 с.
5. Загнітко А. П. Теоретична граматика української мови : Синтаксис. : монографія / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2001. – 662 с.
6. Золотова Г. А. О структуре простого предложения в русском языке / Г. А. Золотова // Вопросы языкознания. – 1967. – № 6. – С. 96–98.
8. Золотова Г. А. Роль ремы в организации и типологии текста / Г. А. Золотова // Синтаксис текста ; отв. ред. Г. А. Золотова. – М. : Наука, 1979. – С. 113–133.
9. Ившин В. Д. Коммуникативный синтаксис современного английского языка (актуальное членение предложения) : дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Василий Дмитриевич Ившин. – М., 1992. – 429 с.
10. Касевич В. Б. Семантика. Синтаксис. Морфология / В. Б. Касевич. – М. : Наука, 1988. – 311 с.
11. Кодзасов С. В. Комбинаторная модель фразовой просодии / С. В. Кодзасов // Просодический строй русской речи ; под ред. Т. М. Николаевой. – М. : Институт русского языка РАН, 1996. – С. 85–123.
12. Крылова О. А. Коммуникативный синтаксис русского языка : дисс. ... докт. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Ольга Алексеевна Крылова. – М., 1993. – 338 с.
13. Курдюмов В. А. Идея и форма. Основы предикационной концепции языка / В. А. Курдюмов. – М. : Военный университет, 1999. – 194 с.
14. Матезиус В. О так называемом актуальном членении предложения / В. Матезиус // Пражский лингвистический кружок : сб. статей / под ред. Н. А. Кондрашова. – М. : Прогресс, 1967. – С. 239–245.
15. Распопов И. П. Актуальное членение предложения (на материале простого повествования преимущественно в монологической речи) / И. П. Распопов. – Уфа : Изд-во Башкирского гос. ун-та, 1961. – 163 с.
16. Слюсарева Н. А. Проблемы функционального синтаксиса современного английского языка / Н. А. Слюсарева. – М. : Наука, 1981. – 196 с.

17. Сусов И. П. Семантическая структура предложения (на материале простого предложения современного немецкого языка) / И. П. Сусов. – Тула : Изд-во Тульс. ун-та, 1973. – 142 с.
18. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса / Л. Тендер ; пер. с франц. В. Г. Гака. – М. : Прогресс, 1988. – 654 с.
19. Филлмор Ч. Дело о падеже / Ч. Филлмор ; пер. с англ. Е. Н. Савиной // Новое в зарубежной лингвистике. – М. : Прогресс, 1981. – Вып. X. – С. 369–495.

Надійшла до редакції 11.03.15
Прийнято до друку 14.05.15

Аннотация. Винтонив М. А. Функциональное выражение ремы в современном украинском языке

В статье проанализированы основные положения учения об актуальном членении, в том числе существующие подходы к выделению базовых компонентов исследуемого лингвистического явления и способы осуществления актуального членения с помощью разноуровневых средств языковой системы. Охарактеризовано влияние семантических ролей компонентов высказывания на степень их коммуникативной значимости, проанализированы синтаксические приемы перераспределения прагматической информации в высказывании.

Сформирована максимально полная парадигма средств выражения коммуникативной цели высказывания. Прослежена эволюция взглядов на актуальное членение предложения, выявлены ее особенности. Критически осмыслены сложившиеся в науке концептуально ведущие принципы актуального членения, рассмотрено соотношение формально-грамматического и коммуникативного аспектов предложения. Представлена типология ремы в современном украинском языке, определены ремоидентификаторы в структурном и функциональном аспектах, выведены закономерности реализации тема-рематических отношений в структуре предложения. Установлены закономерности изменений тема-рематического состава в зависимости от коммуникативной нагрузки члена предложения.

Ключевые слова: актуальное членение, тема, рема, предложение, текст, тема-рематические отношения, функциональный аспект.

Summary. Vintoniv M. O. Functional Expression of Rheme in Modern Ukrainian Language

In the article the main provisions of the doctrine of actual division, including the existing approaches to singling out the basic components of the studied linguistic phenomena and ways of the actual division realization using different-levels means of a language system have been analyzed. The influence of semantic roles of statement components on the extent of their communicative significance has been characterized, and syntactic techniques of pragmatic information redistribution in the utterance have been analyzed.

The most complete paradigm of means for expressing statement communicative purpose has been formed. Evolution of views on the actual division of a sentence has been traced, its features have been revealed. Existing in the science conceptually guiding principles of actual division have been critically reflected, and ratio of formal-grammatical and communicative aspects of a sentence has been reviewed. The typology of rheme in the modern Ukrainian has been represented; identifiers of rheme in structural and functional aspects have been defined; regularities of implementing theme-rhematic relations in the structure of a sentence have been deduced. The patterns of changes in theme-rhematic composition depending on the communication load of a part of a sentence have been established.

Key words: actual division, theme, rheme, sentence, text, theme-rhematic relations, functional aspect.

УДК 811.161.2.'366.587

М. І. Калько

АСПЕКОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОГО ДІЄСЛОВА: EVENTIVA TANTUM

У статті на матеріалі українського дієслова репрезентовано один із аспектів вияву тісної взаємодії експліцитних та імпліцитних складників динамічної багаторівневої моделі категорії аспектуальності – визначальний вплив аспектуально релевантного класу, до якого належить дієслівна лексема, на її видову поведінку. Для аналізу обрано лексичний масив eventiva tantum, який наповнюють дієслова, що належать до аспектуального класу подійників, або евентивів, що означають миттєву подію, зокрема і несподівану, непередбачувану, а також таку, що є негативним наслідком надмірного захоплення процесом чи недоглядом.